МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МОРСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ МОРСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ
ПІВДЕННИЙ МІЖРЕГІОНАЛЬНИЙ ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ
UNIVERSITATEA "DUNAREA DE JOS" GALATI (ROMANIA)
UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI, CENTRUL DE EXCELENŢĂ PENTRU STUDIUL MINORITĂŢILOR TRANSFRONTALIERE (ROMANIA)
NATIONAL COUNCIL FOR THE STUDY OF THE SECURITY ARCHIVES (BUCHAREST, ROMANIA)
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA (MOLDOVA)
INSTITUTUL DE ISTORIE SOCIALĂ "PROMEMORIA" (МОЛДОВА)
INSTITUTE OF HISTORY OF THE JAN DLUGOS UNIVERSITY OF HUMANITIES AND NATURAL SCIENCES IN CZĘSTOCHOWA (CZĘSTOCHOWA, POLAND)
НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
KAUNAS REGIONAL STATE ARCHIVE (LITHUANIA)
ОДЕСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ім. М.С. ГРУШЕВСЬКОГО

ПРИЧОРНОМОР'Я: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ, МОВНИЙ, ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ТА РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІРИ

Збірник наукових праць

Випуск 9

Одеса • 2023 • Олді+

УДК 94(477.7)(062.552)
П77

Відповідальний редактор:
Михайлуца М. І., доктор історичних наук, професор

Редакційна колегія:
Бажан О. Г., кандидат історичних наук, доцент (Київ, Україна)
Бачинська О. А., доктор історичних наук, професор (Одеса, Україна)
Єнаке Дж., доктор історії, професор (Галац, Румунія)
Котляр Ю. В., доктор історичних наук, професор (Миколаїв, Україна)
Киридон А. М., доктор історичних наук, професор (Київ, Україна)
Лисенко О. Є., доктор історичних наук, професор (Київ, Україна)
Молдован С., доктор історії, професор (Бухарест, Румунія)
Петренку А. доктор історичних наук, професор (Кишинів, Молдова)
Реєнт О. П., доктор історичних наук, професор (Київ, Україна)
Сенкевич Є. Г., доктор історичних наук, професор (Ченстохова, Польща)
Тригуб О. П., доктор історичних наук, професор (Миколаїв, Україна)
Тулуш А.-В., доктор історії, професор (Галац, Румунія)
Тюрменко І. І., доктор історичних наук, професор (Київ, Україна)

Редактори-упорядники:
Гогуленко О. П., Дзинглюк О. С., Кириленко А. О.

Рецензенти:
Гончарук Т. Г., доктор історичних наук, професор (Одеса)
Діанова Н. М., доктор історичних наук, професор (Одеса)

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Одеського національного морського університету
(протокол № 12 від 31 травня 2023 р.)

Позиція редакції може не збігатися з думкою авторів.
Усі права застережені. Передруки та переклади можливі за згодою авторів.

Причорномор'я: історико-правовий, мовний, етнокультурний та релігійний
П77 виміри : збірник наукових праць. Вип. 9 / відп. ред. М. І. Михайлуца. – Одеса : Олді+, 2023. – 360 с.

ISBN 978-966-289-720-3

Збірник наукових праць присвячений історії Причорноморського регіону та Подунав'я в різні періоди та епохи, державно-правовим відносинам і соціальним процесам; проблемам національної / іноземної термінології та термінографії, методикам комунікації та перекладу; культурі, традиціям та обрядовості сусідніх етнокультур; історії християнських церков та інших конфесій; ролі архівів, музеїв та бібліотек, міжнародним і міжрегіональним зв'язкам тощо. До збірника увійшли матеріали IX Міжнародної наукової конференції та круглого столу «Цивілізаційні та регіональні виміри війни Росії проти України: суспільно-політичний, гуманітарний, міжнародний контексти», що відбулися в м. Одесі 31 травня 2023 р.

Видання розраховане на вчених-істориків, краєзнавців, мовознавців, учителів, студентів і всіх, хто цікавиться історією та духовністю від минулого до сучасності.

УДК 94(477.7)(062.552)

ISBN 978-966-289-720-3
© Одеський національний морський університет, 2023

– забезпечити стабільність податкового законодавства та злагодженість уповноважених органів, зарозумілість податкових норм для пересічних громадян.

Джерела та література:

1. Податковий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13. № 13–14, № 15–16, № 17. С. 556. Ст. 112. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення 01.05.2023).
2. Сайт Державної податкової служби України. URL: https://tax.gov.ua/nove-pro-podatki--novini-/644122.html (дата звернення 02.05.2023).
3. Лисюк В.С. Недоліки та тенденції розвитку податкової системи України. *Вчені записки Університету «КРОК».* 2018. № 4 (52). С. 71–77. URL: https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/117 (дата звернення 01.05.2023).
4. Становлення та розвиток податкової системи України : *монографія* / М. Г. Волощук, І. І. Матьола, Т. О. Карабін, О. В. Білаш. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2021. 172 с.
5. Долженков О.В. Податкове законодавство: стан та перспективи розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису : дис. … доктора філософії : 081 – Право / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2020. URL: http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14551 (дата звернення 01.05.2023).

УДК 338.47 (9с1)

ORCID: 0000-0002-1920-8341

ЛОГІСТИКА ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я: ІСТОРИЧНИЙ ПІДХІД

О.В. БОБІНА,
канд. іст. наук, доц.,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна)

Українське Причорномор'я – унікальний географічний, соціальний (економічний, етнічний, культурний тощо) та історичний феномен реального життя і великого історичного наративу. На нашу думку, цей «великий історичний наратив» залишається в межах російського імперського міфу. Щобільше, як на нас, у масовій євроатлантичній свідомості цей наратив представлений російськими

глорифікаційними образами «Новоросії», «поверненням земель», “Catherine the Great” з “extending Russian borders in the largest territorial gain since Ivan the Terrible” [1].

Українська академічна історична наука, через ряд причин, лише робить перші кроки, досліджуючи Причорномор’я. Без сумніву, треба згадати роботу Олександра Галенка, який досліджує цивілізації Причорномор’я в Інституті історії України НАН України.

Наші тези щодо історії логістики (шляхів) в Причорномор’ї є невеликим внеском в такі дослідження. На нашу думку, історія логістики (шляхів) дозволяє не лише змалювати – відтворити географію, а і змалювати етноси, які «ходили» цими шляхами та залишали свої сліди у «великому історичному наративі». Натомість регіональні дослідження місцевих наукових центрів представляють Північне Причорномор’я в усьому його різноманітті.

Північне Причорномор’я охоплює степову і лісову зону від чорноморського узбережжя Румунії до західної частини Північного Кавказу. Найбільша частина Північного Причорномор’я припадає на територію України з її частинами Чорного та Азовського морів, гирло річок Дунай, Дністер, Молочна, Берда, Кальчик, Кальміус, Дніпро-Бузького лиману, ряду заток. Складовою частиною Північного Причорномор’я є півострів Крим, який ділить Чорне море фактично на дві частини. В геологічному відношенні Північне Причорномор’я охоплює Причорноморську Низовину. За територією українську частину Північного Причорномор’я, можна окреслити як смугу шириною в 100–150 км на північ від таких міст як Одеса, Миколаїв, Херсон зі звуженням до Маріуполя. Румунська частина охоплює райони Констанци й Тульчі до гирла Дунаю. Російська частина охоплює прибережну територію російської частини Азовського моря з містами Таганрог, Азов, Єйськ, гирло Дону, до станиці Кримської та мм. Новоросійськ і Анапа.

Історія логістичної системи Північного Причорномор’я підтверджує один з основних принципів логістики: неможливо певний, конкретний елемент логістичної системи розглядати, а тим більше розвивати окремо від інших складових. Історія Північного Причорномор’я це підтверджує і з погляду логістики (шляхи–товари–моди), етнології та руху народів, культури й економіки. Так, з погляду етнічної історії, Північне Причорномор’я «вбудоване» в широкий суходільний степовий шлях, який простягнувся від Китаю, Монголії, Західного Сибіру до Європи. Цим шляхом, протягом тисячоліть йшли кочовики, перемішувались народи та племена. Саме тому

етнокультурну ситуацію в цьому регіоні не можна розглядати як явище моноетнічне і монокультурне, з переважанням одного народу, мови, культури.

Першими історичними народами, які взяли участь у розбудові торгівлі, обміну товарів, шляхів, будівництві міст стали греки та скіфи. Греки пройшли шлях від будівництва і функціонування сезонних торговельних факторій (емпорій) до створення мережі самоврядних міст-полісів (понад 20) і т. зв. гібридних держав. Греки відкрили для себе Чорне море в V ст. до Р. Х. Їх привабив достаток річкової риби, корабельний ліс по берегах річок і півостровах («Гілея», «Борисфеніда»). А згодом пшениця, ячмінь, просо, мед, сіль, залізо (із Карпат і Кавказу), бурштин із Балтики. І велика кількість рабів. Сюди везли матерію, вино, оливу, зброю, прикраси. Торгували зі скіфами. А через них з іншими племенами. Скіфи з логістичного погляду виступали постачальниками та посередниками місцевих товарів, споживачами середземноморських товарів, а також збройною силою, яка виступала як загроза, або гарантія безпеки.

З портів Мармурового й Егейського морів йшли великі кораблі з квадратними вітрилами. Вздовж берегів ходили менші судна із колонії в колонію. Навігація йшла з квітня до вересня. Далі море ставало «негостинним». По річках ходили човни-довбатки. Скіфи переправляли товар або річками, або своїми широкими критими повозками.

Північне Причорномор'я, як і все Чорне море, процвітало до I ст. по Р. Х. З цього часу Рим почав постачати зерно з Єгипту. Держави діадохів відкрили безпечні шляхи до Індії. Скіфський світ занепадав під тиском сарматів. А згодом і інших народів, які включились у чергове переселення народів. На місце греків прийшли римляни. Римляни продовжили експорт риби. Але їм більше подобався Єгипет. Для римлян Чорне море, його північні береги стали самим дальнім кордоном, який треба боронити, а не займатись торгівлею. Тому на римських галерах перевозились скіфські лучники-найманці.

Відродження Чорного моря припадає на VI–VII ст. і пов'язане з новою імперією – Візантійською. Основну увагу Візантія приділила Херсонесу. Слов'яни-українці називали його Корсунем. Згодом було відновлено інші порти.

Час Візантії та Херсонесу – Корсуня протримався до середини

XIII ст. Візантія почала вивозити хутро і віск. Продовжила вивозити й інші товари, що йшли з рр. Волги і Дону. Активна торгівля йшла з хозарами, русами-скандинавами та русами-слов'янами. Це при

тому, що Причорномор'я стало кочовим пасовиськом для нових народів з Азії: аварів, угрів, болгар, хозарів, печенігів, половців, татар. Руські (київські) князі збагатіли на торгівлі з Візантією, яка йшла з гирла Дніпра до Босфору. Галицькі князі багатіли на торгівлі з Візантією через гирло Дністра.

В XIV ст. Чорним морем почали цікавитись купці з Візантії та Греції. В цей час шляхи Північного Причорномор'я були відновлені. Генуезці тримали гирло Дунаю і Дністра та Кафу (Крим). Венеційці – гирло Дону та Солдаю (Судак, Крим). З другої половини XIII ст., уже в умовах монгольської Золотої орди, Північне Причорномор'я, яке, пише один із дослідників, відігравало роль центру широкої торгової мережі, яка простягалась від шовковичних гаїв Китаю до шовкових гуртівень Марселя, від Новгородських і Київських торговищ до Тебризьких берегів. Північними річками через Польщу і Русь-Україну йшла торгівля з балтійськими країнами.

Саме в пізньому Середньовіччі в арабських географів зустрічаємо назву «Руське море». Поляки називали море "Mare Leoninum" – «Львівське море».

У XV ст. (1453 р.) після остаточного падіння Візантії починається турецький етап панування над морем і його берегами. Турки його закрили для всіх. Крім пшениці та солі, весь час йшла торгівля рабами. З кінця XVII ст. і до першої половини XIX ст. боротьбу за море ведуть стара Турецька імперія і нова Російська імперія. Війни, які почала Російська імперія з кінця XVII ст. і в яких поступово перемагала, до 1856 р. потроху повертали море в Європейську комерційну мережу. З початку XIX ст. центром торгівлі на Північному узбережжі стає Хаджі-Бей, або по-московському «Одеса». Він замінює генуезьку Кафу. А Російська імперія стає першою країною, яка будує військово-морську базу на Чорному морі, готуючись до «стрибка на протоки». Першою спробою Росії «привласнити море» стала Кримська або Східна війна 1853–1856 рр. Росію поставили на місце.

Але ця війна знову «відкрила» море, а Північне Причорномор'я стає центром торгівлі разом із Констанцею, Одесою, Миколаєвом, Херсоном, приазовськими містами. Залізниці, побудовані в другій половині XIX ст. в Румунії та Росії, робили береги центрами швидкого розвитку аж до Першої світової війни.

Нові сторінки в розвитку Північного Причорномор'я принесло XX ст. з новими країнами, новими війнами та відображенням моря після Другої світової війни. Але Росія, як імперія, на початку XXI ст. знову взялась за старе. Росія хоче перетворити море у своє «озеро»

і захопити українське Причорномор'я. Частково їй це вдалось 2014 р. В лютому 2022 р. Російська імперія почала нову війну.

Джерела та література:

1. Catherine the Great. *Archives of Women's Political Communication.* URL: https://awpc.cattcenter.iastate.edu/directory/catherine-the-great/#:~:text=Known%20as%20Catherine%20the%20Great,gain%20since%20Ivan%20the%20Terrible. (date of access: 10.05.2023).
2. Панчук М., Майборода О., Євтух В. Крим в етнополітичному вимірі: монографія / ред. І. Ф. Курас. Київ: Світогляд, 2005. 533 с.
3. Ашерсон Нил. Черное море. Колыбель цивилизации и варварства / пер. з англ. В. Бабицкая. Москва: АСТ, Corpus, 2017. 480 с.
4. Кінг Чарльз. Історія Чорного моря. Київ: Ніка-Центр, 2016. 308 с.

УДК 398.8:81'42

ORCID: 0000-0002-6431-6413

АРХЕТИПИ ВОГНЮ І ВОДИ В УКРАЇНСЬКІЙ МІФОПОЕТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ

Е.В. БОЄВА,
канд. філол. наук, доц.,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Україна)

Вивчення художньо-міфологічної картини світу (загалом або в її окремих сегментах) перебуває на сьогодні в центрі пріоритетних напрямків філологічних досліджень. Наукова потреба у вивченні національно-духовного навантаження мови продиктована загальною девальвацією слова як засобу збереження внутрішнього світу людини, як найголовнішого чинника духовних контактів.

Тому вибір теми представленої розвідки видається нам цілком правомірним, оскільки ретельний опис концептосфери космогонічних уявлень прадавніх українців є одним із способів вивчення ментальності народу, джерелом для реконструкції етногенезу та вивчення широкого кола явищ народної духовності. Через мову фольклору «дух животворить, щоб людина мала можливість пізнати цей світ, створити